

«Η Μικρασιατική Καταστροφή στη Λογοτεχνία: Εικόνες των Αλησμόνητων Πατρίδων, του Εαυτού & του Άλλου» 12ωρο διδακτικό σενάριο με βάση το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σύρος 21, 22, 23 Ιουνίου 2013

Δρ Φιλοθέη Κολίτση¹, Δρ Ελευθέριος Βέτσιος²,

¹Φιλολόγος, Διαπολιτισμικό Γυμνάσιο Ευόσμου Θεσσαλονίκης
fk.lit1@gmail.com

²Φιλολόγος, 2^ο ΓΕΛ Πυλαίας Θεσσαλονίκης
vetsios@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βασικός σκοπός της διδακτικής αυτής πρότασης είναι να επεξεργαστούμε κριτικά τη λογοτεχνική αναπαράσταση της Σμύρνης και της Μικρασιατικής Καταστροφής, μελετώντας ελληνικά και ξενόγλωσσα πεζογραφήματα. Παράλληλα εντοπίζουμε εικόνες των Αλησμόνητων Πατρίδων, του Εαυτού και του Άλλου και συζητούμε το θέμα της οπτικής γωνίας, καθώς τα κείμενα εκφράζουν τις διαφορετικές οπτικές γωνίες των συγγραφέων τους (δύο Ελλήνων, ενός Αμερικανού και ενός Τούρκου). Οι μαθητές αρχίζουν να διαμορφώνουν προσωπική άποψη και στάση απέναντι σε αυτό το σημαντικό ιστορικό γεγονός. Στο τέλος, οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να παραγάγουν δικά τους αφηγηματικά και πολυτροπικά κείμενα.

Παιδαγωγικά, έμφαση δίνεται στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, στη μέθοδο project (σχέδιο δράσης) και στη διερευνητική-ανακαλυπτική μάθηση, ενώ επιχειρείται η δημιουργική αξιοποίηση των Νέων Τεχνολογιών στη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων. Μέσα από τις ποικίλες δραστηριότητες των Φύλλων Εργασίας δίνεται στους μαθητές η δυνατότητα ενσυναίσθησης και η καλλιέργειας της κριτικής και της δημιουργικής τους σκέψης.

Το σενάριο είναι 12ωρο και είναι γραμμένο σύμφωνα με το νέο αναλυτικό πρόγραμμα.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Διδακτική της Λογοτεχνίας με ΤΠΕ, Μικρασιατική Καταστροφή, οπτική γωνία, Εαυτός και Άλλος, νέο αναλυτικό πρόγραμμα

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Τα διδακτικά αντικείμενα που εμπλέκονται στο σενάριο αυτό είναι τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με στοιχεία διαθεματικότητας από τα μαθήματα Ιστορίας και Πληροφορικής. Η διδακτική αυτή πρόταση αφορά τη Β΄ τάξη Γυμνασίου και ειδικότερα τη 2η διδακτική ενότητα: «Ετερότητα», με βάση το νέο αναλυτικό πρόγραμμα. Προτεινόμενη χρονική διάρκεια είναι 12 διδακτικές ώρες ή 6 διδακτικά δίωρα. Το 1ο δίωρο αφιερώνεται στην εισαγωγή των μαθητών στο θέμα: **Φάση Α΄ «Πριν από την ανάγνωση»**. Το 2^ο, το 3ο και το 4^ο δίωρο στην επεξεργασία των λογοτεχνικών κειμένων, που τα παιδιά έχουν διαβάσει στο σπίτι τους και κατόπιν παρουσιάζουν και συζητούν στην τάξη: **Φάση Β΄ «Κατά την ανάγνωση»**. Το 5ο και 6ο δίωρο οι μαθητές, παίρνοντας αφορμή και 'έμπνευση' από τα κείμενα που διάβασαν, καλούνται να δημιουργήσουν δικά τους αφηγηματικά & πολυτροπικά κείμενα: **Φάση Γ΄ «Μετά την ανάγνωση»**.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

α) Έχουμε στη διάθεσή μας ένα συνεχές διδακτικό δίωρο και τη δυνατότητα να αφιερώσουμε 12 ώρες στη διδακτική ενότητα "Ετερότητα". **β)** Προκειμένου να εξοικονομηθεί χρόνος, έχει γίνει σε προηγούμενη ώρα ο χωρισμός της τάξης σε 4 ομάδες, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ικανότητες κάθε παιδιού (ικανότητα παραγωγής λόγου, τεχνολογικές δεξιότητες, κλπ) και την ανομοιογένεια της ομάδας ως προς τις μαθησιακές ικανότητες των μαθητών. (Η. Μαρσαγγούρας, 2008) **γ)** Οι μαθητές είναι στοιχειωδώς εξοικειωμένοι με την ομαδοσυνεργατική μέθοδο. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε ήδη αφιερώσει ένα ή δύο διδακτικά δίωρα σε σχετικές ασκήσεις-παιχνίδια ρόλων, ώστε τα παιδιά να ασκηθούν στην ομαδική εργασία και στη συνεργασία μεταξύ τους. **δ)** Οι μαθητές είναι εξοικειωμένοι με την κατευθυνόμενη και την ελεύθερη πλοήγηση στο διαδίκτυο, τη χρήση Κειμενογράφου (Word),

λογισμικού παρουσίασης (PowerPoint), λογισμικού δημιουργίας βίντεο (Windows Movie Maker) και ιστολογίου. ε) Έχουμε δημιουργήσει 4 ηλεκτρονικούς λογαριασμούς για τις 4 ομάδες, δίνοντάς τους έτσι τη δυνατότητα συγγραφής στο ιστολόγιο της τάξης.

ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Βιντεοπροβολέας, ηχεία, 4 τουλάχιστον Η/Υ (ή 8, δηλαδή 2 ανά ομάδα), φυλλομετρητής, διαδίκτυο, επεξεργαστής κειμένου (Word), πρόγραμμα παρουσίασης (Power Point), πρόγραμμα δημιουργίας βίντεο (Windows Movie Maker), ιστολόγιο, 3 Φύλλα Εργασίας.

ΚΕΙΜΕΝΑ

- **Πολίτη Κοσμά.** (1993). «Πάροδος», *Στου Χατζηφράγκου*, Αθήνα: Ερμής, 139-154 [1^η έκδοση 1962]. Μέρος του κεφαλαίου υπάρχει στο σχολικό βιβλίο με τον τίτλο «[Τα τσερκένια](#)», *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου* (2006), Αθήνα: ΟΕΔΒ, 32-34.
- **Σωτηρίου Διδώ. (α)** «[Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη](#)», *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου* (2006), Αθήνα: ΟΕΔΒ, 94-98. Από το μυθιστόρημα *Ματωμένα χρώματα* [1^η έκδοση 1962]. **(β)** (2008). [«Η καταστροφή της Σμύρνης»], *Ματωμένα χρώματα*, Αθήνα: Κέδρος, 288-289, 312-313. Σε ηλεκτρονική μορφή στο [Ανθολόγιο Λογ Κειμένων \(επιμέλεια Φιλοθέη Κολίτση\): Διδώ Σωτηρίου, “Η Καταστροφή της Σμύρνης”, Ματωμένα Χρώματα](#)
- **Hemingway Ernest.** (2008). «Στην προκουμαία της Σμύρνης» (διήγημα), *Στην εποχή μας*, Αθήνα: Καστανιώτης, 15-17. [1^η έκδοση 1930] Σε ηλεκτρονική μορφή στο ιστολόγιο [Ανθολόγιο Λογ Κειμένων \(επιμέλεια Φιλοθέη Κολίτση\): Ernest Hemingway, «Στην προκουμαία της Σμύρνης»](#)
- **Eryumlu Can.** (2007). [«Η καταστροφή της Σμύρνης»] *Καλημερχαμπα Σμύρνη*, Αθήνα: Ηλέκτρα, 11-30. [2004 στα τουρκικά] Σε ηλεκτρονική μορφή στο ιστολόγιο: [Ανθολόγιο Λογ Κειμένων \(επιμέλεια Φιλοθέη Κολίτση\): Eryumlu Can, \[«Η καταστροφή της Σμύρνης»\]. Καλημερχαμπα Σμύρνη.](#)

ΒΑΣΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Βασικός σκοπός της διδακτικής αυτής πρότασης είναι να επεξεργαστούμε κριτικά τη λογοτεχνική αναπαράσταση της Μικρασιατικής Καταστροφής, μέσα από τις διαφορετικές οπτικές γωνίες των συγγραφέων τους (δύο Ελλήνων, ενός Αμερικανού και ενός Τούρκου), εντοπίζοντας στα έργα τους εικόνες της Σμύρνης, του Εαυτού και του Άλλου.

Ειδικότερα, θέτουμε τους ακόλουθους στόχους που αφορούν γνώσεις για τον κόσμο-αξίες-στάσεις, γνώσεις για τη λογοτεχνία και δεξιότητες (Βλ. Δ. Κουτσογιάννης, 2011):

- **Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, στάσεις**
  - Να κατανοήσουν οι μαθητές τη σημασία του ιστορικού γεγονότος της Μικρασιατικής Καταστροφής και να προβληματιστούν πάνω στα αίτια που οδήγησαν σε αυτό και στις συνέπειες που ακολούθησαν.
  - Μέσα από τους αλληλοσυγκρουόμενους κώδικες αξιών, που υιοθετούν οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες στα κείμενα, να αρχίσουν να αναπτύσσουν προσωπική άποψη (προφορικά και γραπτά) και κριτική στάση απέναντι στο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός
  - Να αντιληφθούν ότι η λογοτεχνία συνδέεται με τη ‘ζωή’, την ανθρώπινη εμπειρία και την ιστορία και να βιώσουν την ανάγνωση της λογοτεχνίας ως πηγή απόλαυσης και αφορμή για κριτικό προβληματισμό
  - Να αρχίσουν να διακρίνουν ομοιότητες και συγκλίσεις ανάμεσα στον Άλλο και στον Εαυτό, ώστε να σέβονται τη διαφορετικότητα
- **Γνώσεις για τη λογοτεχνία**
  - Να γνωρίσουν λογοτεχνικά κείμενα για τη Σμύρνη και τη Μικρασιατική Καταστροφή:
    - (α) το γνωστό μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη, *Στου Χατζηφράγκου* (1962)
    - (β) το κλασικό και πολυμεταφρασμένο μυθιστόρημα της Διδώς Σωτηρίου *Ματωμένα χρώματα* (1962)
    - (γ) το διήγημα του νομπελίστα Αμερικανού συγγραφέα, Ernest Hemingway, “Στην προκουμαία της Σμύρνης” (1930)
    - (δ) το μυθιστόρημα του Τούρκου συγγραφέα, Can Eryumlu, *Καλημέρχαμπα Σμύρνη* (2004)

- ο Να αντιληφθούν τη διαφορετική οπτική γωνία (θέση) μέσα από την οποία μπορεί ένας συγγραφέας να αναπαραστήσει λογοτεχνικά το ιστορικό γεγονός της Μικρασιατικής Καταστροφής

- **Δεξιότητες (Γραμματισμοί)**

- ο Να μπορούν οι μαθητές να αναγνωρίζουν αντιλήψεις και αξίες μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα και κατόπιν να τις συνδέουν με την εποχή αναφοράς του κειμένου, με την εποχή μας, καθώς και με το κοινωνικο-πολιτικό και ιδεολογικό υπόβαθρο κάθε συγγραφέα
- ο Να ασκηθούν στον εντοπισμό της οπτικής γωνίας ενός λογοτεχνικού κειμένου ή ενός λογοτεχνικού χαρακτήρα
- ο Να καλλιεργήσουν την ικανότητα της ενσυναίσθησης (μπαίνω στη θέση κάποιου άλλου)
- ο Να ασκηθούν στην ομαδική εργασία και στον καταμερισμό εργασιών, αναπτύσσοντας παράλληλα την ατομική πρωτοβουλία και ευθύνη.

- **Στόχοι σχετικά με τις ΤΠΕ**

Να ασκηθούν

- ο στην ελεύθερη και κατευθυνόμενη πλοήγηση στο διαδίκτυο
- ο στη χρήση του Επεξεργαστή Κειμένου (**Word**), του Προγράμματος Παρουσίασης (**PowerPoint**), του λογισμικού δημιουργίας βίντεο (Windows Movie Maker) και του ιστολογίου, πάντα στο πλαίσιο του μαθήματος της Λογοτεχνίας
- ο στη δημιουργία πολυτροπικών κειμένων, συνδυάζοντας λόγο, εικόνα και μουσική (προβολή παρουσίασης, βίντεο και αναρτήσεις στο ιστολόγιο της τάξης). Οι παραπάνω δραστηριότητες τους εισαγάγουν στη “λογική του σχεδιασμού” (βλ. υπο-ενότητα “Προστιθέμενη αξία των ΤΠΕ, παράγραφος (ε)”, του παρόντος εγγράφου).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

α) Αναλυτικότερα, σε επίπεδο διδακτικών πρακτικών, επιχειρείται μια μετατόπιση από τη δασκαλοκεντρική-μετωπική στη μαθητοκεντρική-ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Μετωπική διδασκαλία έχουμε αρχικά με την τεχνική του “καταιγισμού ιδεών και στη συνέχεια, κάθε φορά που προβάλλεται οπτικοακουστικό υλικό από τον εκπαιδευτικό, συνήθως στο “άνοιγμα” ή στο “κλείσιμο” του μαθήματος. Σε όλες τις άλλες φάσεις (εργασία σε ομάδες, παρουσίαση στην ολομέλεια της τάξης) ακολουθείται το μαθητοκεντρικό μοντέλο διδασκαλίας. Οι μαθητές από παθητικοί δέκτες αποκτούν ενεργητικό ρόλο στο πλαίσιο της διερευνητικής-ανακαλυπτικής μάθησης, καθώς, μέσα από τις ποικίλες δραστηριότητες των **Φύλλων Εργασίας (ΦΕ)**, τους δίνεται η δυνατότητα αυτενέργειας και καλλιέργειας της κριτικής και δημιουργικής σκέψης. Ωστόσο, η εφαρμογή της ομαδοσυνεργατικής μεθόδου δεν είναι κάτι απλό και αυτονόητο. Για να μπορέσουν οι ομάδες να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, είναι απαραίτητο να αφιερώσουμε 1-2 διδακτικά δίωρα σε ασκήσεις-παιχνίδια ρόλων, ώστε τα παιδιά να ασκηθούν στην ομαδική εργασία και στη συνεργασία μεταξύ τους.

β) Ακολουθείται ακόμη η μέθοδος project, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές επιλέγουν τα κείμενα που θέλουν να μελετήσουν ή τις δραστηριότητες με τις οποίες θέλουν να ασχοληθούν.

γ) Επιπλέον, στο μάθημα δίνεται μια βιωματική διάσταση, μέσα από την ταύτιση των μαθητών με δοσμένους ρόλους και την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης με συγκεκριμένες δραστηριότητες των ΦΕ. Τα παιδιά προσεγγίζουν με άμεσο και βιωματικό τρόπο τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, συνδυάζοντας την ιστορική γνώση και τη λογοτεχνία με τα προσωπικά τους βιώματα.

δ) Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια το μάθημα να συνδεθεί με “το εδώ και τώρα” των μαθητών. Αυτό εν μέρει επιτυγχάνεται με την αξιοποίηση των τεχνολογικών δεξιοτήτων των παιδιών στη μαθησιακή διαδικασία. Το μάθημα ανανεώνεται, εκσυγχρονίζεται και συνδέεται με τις καθημερινές πρακτικές των μαθητών, καθώς χρησιμοποιούν εργαλεία με τα οποία είναι εξοικειωμένοι.

ε) Η παρούσα διδακτική πρόταση εντάσσεται στο πλαίσιο της διαθεματικής διδασκαλίας, εφόσον η Λογοτεχνία συνδέεται με την Ιστορία και την Πληροφορική, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται μια δημιουργική αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία φιλολογικών μαθημάτων, με βάση το νέο αναλυτικό πρόγραμμα (σχετικά με τη χρήση των ΤΠΕ βλ. υπο-ενότητα “Προστιθέμενη αξία του ΤΠΕ” του παρόντος εγγράφου).

στ) Βασικός στόχος του νέου αναλυτικού προγράμματος είναι η **φιλιαναγνωσία**, η παρακίνηση δηλαδή των μαθητών να διαβάσουν ολόκληρα λογοτεχνικά έργα με αφορμή το μάθημα της Λογοτεχνίας. Καθώς, όμως, η εφαρμογή του προγράμματος αυτού είναι ακόμη πιλοτική-πειραματική, ζητάμε από τους μαθητές κάθε ομάδας να διαβάσουν ένα Κεφάλαιο και όχι ολόκληρο το

μυθιστόρημα. Ωστόσο, παρακινούμε όσους μαθητές έχουν διάθεση και χρόνο να διαβάσουν ολόκληρο το κείμενο που δίνεται στην ομάδα τους.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗ

Φάση Α΄: «Πριν από την ανάγνωση»

1ο διδακτικό δίωρο

Εισαγωγική δραστηριότητα του μαθήματος:

Γράφουμε στο κέντρο του πίνακα τη λέξη «Σμύρνη» και ζητούμε από τους μαθητές, αξιοποιώντας την τεχνική του «Καταιγισμού Ιδεών», να μας πουν μία λέξη που τους έρχεται στο μυαλό, ακούγοντας τη λέξη Σμύρνη. Καθώς καταγράφουμε τις απαντήσεις των παιδιών στον πίνακα, μπορούμε να σχηματίσουμε με τις λέξεις αυτές τον αριθμό **1922**, χρησιμοποιώντας την τεχνική του «**Σχηματοποιήματος**». Είναι πολύ πιθανόν οι απαντήσεις των παιδιών να εμπεριέχουν πληροφορίες σχετικές με την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή (τόπο), τον χρόνο, τους βασικούς πρωταγωνιστές-αντιπάλους, τα αίτια, τις τραγικές συνέπειες του γεγονότος καθώς και την ιστορική σημασία του για τον ελληνισμό.

Στη συνέχεια, αντί να δείξουμε στα παιδιά έτοιμο υλικό, που βρήκαμε στο διαδίκτυο ή φτιάξαμε εμείς οι ίδιοι, χωρίζουμε την τάξη σε 4 ομάδες και τους αναθέτουμε δραστηριότητες, που θα τους εξοικειώσουν με το προτεινόμενο θέμα, εμπλέκοντάς τους στη μαθησιακή διαδικασία. Αφήνουμε τα παιδιά να επιλέξουν τον ρόλο που ταιριάζει περισσότερο στην ομάδα τους (Γεωγράφοι, Ιστορικοί Α, Ιστορικοί Β, Στρατιωτικοί) και στη συνέχεια μοιράζουμε το **Φύλλο Εργασίας 1 (ΦΕ1)**, ζητώντας από τα μέλη κάθε ομάδας να βρουν πληροφορίες για τα ακόλουθα και να δημιουργήσουν προβολές παρουσίασης ή να κάνουν αναρτήσεις στο ιστολόγιο της τάξης:

Εργασία σε ομάδες (1^η ώρα)

- Ομάδα 1 (Γεωγράφοι): Τοποθέτηση του γεγονότος στον ιστορικό του χώρο

Να τοποθετήσουν το γεγονός στον χώρο, εντοπίζοντας τη Σμύρνη στον χάρτη και στη συνέχεια να βρουν και να παρουσιάσουν χάρτες των Αλησμόνητων Πατρίδων (της Ανατολικής Ρωμυλίας, του Πόντου, της Μικράς Ασίας, της Καππαδοκίας), επισημαίνοντας τις σημαντικότερες πόλεις της κάθε περιοχής. Πληκτρολογούν στο Google «εικόνες» και κατόπιν τη λέξη “χάρτης” και την κάθε περιοχή χωριστά (Ανατολική Ρωμυλία, Πόντος, Μικρά Ασία, Καππαδοκία).

- Ομάδα 2 (Ιστορικοί Α): Τοποθέτηση του γεγονότος στον ιστορικό του χρόνο

Να τοποθετήσουν το γεγονός στον ιστορικό του χρόνο: να βρουν σύντομες και περιεκτικές πληροφορίες για τα λήμματα: (α) Μεγάλη Ιδέα, (β) Εθνικός διχασμός (Ελλάδα), (γ) Κίνημα Νεότουρκων (Τουρκία).

(α) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Λόγος – Διάσταση απόψεων\)](#)

(β) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα -Εθνικός Διχασμός\)](#)

(γ) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Νεότουρκοι\)](#)

- Ομάδα 3 (Ιστορικοί Β): Τα βασικά ιστορικά πρόσωπα

Να βρουν πληροφορίες για τους δύο πρωταγωνιστές της εποχής, τον Βενιζέλο και τον Κωνσταντίνο, καθώς και για τα βασικά πρόσωπα της μικρασιατικής τραγωδίας.

(α) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εσωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Βενιζέλος\)](#)

(β) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εσωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Κωνσταντίνος\)](#)

(γ) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Πρόσωπα της τραγωδίας\)](#)

- Ομάδα 4 (Στρατιωτικοί): Σύντομο χρονικό της Μικρασιατικής Εκστρατείας

Να δημιουργήσουν μία χρονογραμμή με τα σημαντικότερα γεγονότα της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-1922): (α) Απόβαση στη Σμύρνη (β) 1919-1920 (γ) 1920-1921 (δ) 1921-1922 (ε) Κατάρρευση του μετώπου

(α) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Απόβαση στη Σμύρνη\)](#)

(β) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1919-1920\)](#)

(γ) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1920-1921\)](#)

(δ) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1921-1922\)](#)

(ε) [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Κατάρρευση του Μετώπου\)](#)

Η κάθε ομάδα μπορεί για πρακτικούς λόγους να χωριστεί σε υπο-ομάδες, όσες και τα λήμματα που διερευνά. Μαθητές κρατούν σημειώσεις και στο τέλος η κάθε ομάδα συγκεντρώνει όλα τα αποτελέσματα μαζί.

Ανακοίνωση αποτελεσμάτων (2^η ώρα)

Οι μαθητές παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης τα αποτελέσματα της δουλειάς τους και απαντούν στις ερωτήσεις των συμμαθητών τους. Ελπίζουμε ότι θα αρχίσει να δημιουργείται ένα ζωηρό κλίμα ενδιαφέροντος γύρω από το θέμα. Τα μέλη όλων των ομάδων αναρτούν τις εργασίες τους στο ιστολόγιο είτε στην τάξη είτε στο σπίτι.

Προετοιμασία Φύλλου Εργασίας 2 (ΦΕ2) – Εργασία για το σπίτι

Μοιράζουμε στις Ομάδες των μαθητών τα 4 λογοτεχνικά κείμενα (αποσπάσματα τριών μυθιστορημάτων και ένα διήγημα), που απεικονίζουν τη Σμύρνη πριν ή μετά την καταστροφή: **Κοσμά Πολίτη**, «Πάροδος» [«Τα τσερκένια»], *Στου Χατζηφράγκου*, **Διδώ Σωτηρίου**, «Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη» & [«Η καταστροφή της Σμύρνης»], *Ματωμένα χώματα*, **Ernest Hemingway**, «Στην προκουμαία της Σμύρνης», **Can Eryumlu**, [«Η καταστροφή της Σμύρνης»] *Καλημερχαμπά Σμύρνη*. Τα μέλη κάθε Ομάδας επιλέγουν ποιο από τα κείμενα θέλουν να μελετήσουν (μέθοδος project). Η κάθε ομάδα μπορεί να πάρει το όνομα του συγγραφέα που αναλαμβάνει να μελετήσει: Ομάδα Κοσμά Πολίτη, Ομάδα Διδώ Σωτηρίου, Ομάδα Ernest Hemingway, Ομάδα Can Eryumlu (ή το όνομα του αντίστοιχου μυθιστορήματος ή διηγήματος). Στη συνέχεια δίνουμε στο κάθε παιδί το ΦΕ2, ώστε να προετοιμαστεί μόνο του στο σπίτι. Στο ΦΕ2 ζητούμε από τους μαθητές να επισημάνουν ή να περιγράψουν:

- α) Με ποιον τρόπο δίνεται η περιγραφή της Σμύρνης (ή) Με ποιους τρόπους παρουσιάζεται η καταστροφή της
- β) Το είδος του αφηγητή (α' ή γ' πρόσωπο), τα συναισθήματα που διακατέχουν τον αφηγητή και τη σχέση του αφηγητή με την πόλη
- γ) Με ποια μέσα / τρόπους ο συγγραφέας ανασυνθέτει την πόλη, που δεν υπάρχει πια (με περιγραφή της πόλης, με αφήγηση περιστατικών σε χαρακτηριστικά σημεία της πόλης, με ανάπλαση της πόλης μέσα από τη γλώσσα, τη μνήμη, τη φαντασία, την επιθυμία, κλπ.)
- δ) Μια εικόνα του αποσπάσματος που τους έκανε μεγάλη εντύπωση
- ε) Με ποιον τρόπο παρουσιάζονται: οι Έλληνες (Μικρασιάτες Ρωμιοί / Ελλαδίτες), οι Τούρκοι (στρατός / απλός λαός), οι Ξένοι μέσα στο λογοτεχνικό κείμενο.

Μπορούμε να προτείνουμε στην τάξη διαγωνισμό με βραβείο (η τάξη θα αποφασίσει τι θα είναι αυτό) για την ομάδα που θα κάνει την καλύτερη δουλειά. Έτσι, δίνουμε στους μαθητές ένα κίνητρο, ώστε να κάνουν καλή δουλειά, και ένα ακόμη κίνητρο, ώστε να παρακολουθούν και να διαβάζουν με προσοχή τις δουλειές των συμμαθητών τους.

Ατομική εργασία για το σπίτι

Ζητούμε από τους μαθητές να εκπονήσουν δύο από τις παραπάνω δραστηριότητες του ΦΕ2 ατομικά, ώστε να συνυπολογιστούν στην ατομική αξιολόγηση τους.

Φάση Β': «Κατά την ανάγνωση»

2ο διδακτικό δίωρο

Άνοιγμα του μαθήματος:

Δείχνουμε στην ολομέλεια της τάξης προβολή παρουσίασης που έφτιαξε η εκπαιδευτικός, σχετικά με την οπτική γωνία (η «θέση» από την οποία βλέπουμε ένα αντικείμενο και κατ' επέκταση ένα γεγονός). Η προβολή παρουσίασης είναι διαθέσιμη [ΕΔΩ](#).

Σύνθεση ατομικών εργασιών σε ομαδικό έργο

Κατά το διδακτικό αυτό δίωρο οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες, προσπαθώντας να συνθέσουν τις ατομικές εργασίες που εκπόνησαν στο σπίτι σε ομαδικό έργο. Ο ρόλος του δασκάλου εμπνευστή και συντονιστή των ομάδων είναι καίριος στο σημείο αυτό της διαδικασίας. Σε τακτά χρονικά διαστήματα επισκέπτεται όλες τις ομάδες, που εργάζονται όσο το δυνατόν χαμηλόφωνα, προσφέροντας την ενθάρρυνση, τον ενθουσιασμό του και τη βοήθειά του. Ειδικά αυτό το δίωρο, θα ήταν ιδεώδες να υπάρχει **δεύτερος εκπαιδευτικός** στην αίθουσα, που θα βοηθήσει και αυτός στον συντονισμό και ενθάρρυνση των μαθητών. Οι μαθητές καταγράφουν τα αποτελέσματα της δουλειάς τους σε κειμενογράφο (word) ή κάνουν απευθείας ανάρτηση στο ιστολόγιο της τάξης. Έτσι, η κάθε ομάδα θα έχει τη δυνατότητα να διαβάσει και να σχολιάσει τις εργασίες των άλλων ομάδων και φυσικά να πάρει μια γεύση από τα λογοτεχνικά έργα που μελετούν οι άλλες ομάδες.

Κλείσιμο του μαθήματος:

Κλείνουμε το μάθημα, προβάλλοντας βίντεο με στιγμιότυπα από την ειρηνική ζωή της Σμύρνης: [«Σμύρνη – 2.500 χρόνια Ελλάδα» \(βίντεο\)](#)

3ο διδακτικό δίωρο

Κατά το δίωρο αυτό γίνεται παρουσίαση των μυθιστορημάτων *Στου Χατζηφράγκου* του Κοσμά Πολίτη από την Ομάδα 1 και *Ματωμένα Χώματα* της Διδώς Σωτηρίου από την Ομάδα 2. Η κάθε Ομάδα έχει στη διάθεσή της 1 διδακτική ώρα.

Άνοιγμα μαθήματος

Η κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια της τάξης σύντομη προβολή παρουσίασης με 2-3 διαφάνειες με βασικές εργο-βιογραφικές πληροφορίες για τον συγγραφέα και μεταφράσεις του υπό μελέτη έργου, σε διάφορες γλώσσες. Εναλλακτικά, τα μέλη κάθε ομάδας έχουν κάνει νέα ανάρτηση στο ιστολόγιο με εργο-βιογραφικές πληροφορίες για τον/την συγγραφέα, διανθισμένες με φωτογραφικό υλικό από τη ζωή και το έργο του /της (π.χ. εξώφυλλα βιβλίων). Έχουμε επισημάνει στα παιδιά να φροντίσουν ιδιαίτερα να βρουν μεταφράσεις των έργων στις γλώσσες των αλλοδαπών συμμαθητών τους, εφόσον υπάρχουν. Η Ομάδα 2 μπορεί επιπλέον να προβάλλει βίντεο που εμπεριέχει απαγγελία αποσπάσματος από το μυθιστόρημα της Διδώς Σωτηρίου *Οι νεκροί περιμένουν* (1959) και συνέντευξη της συγγραφέως [Μονόγραμμα: Διδώ Σωτηρίου \(Αρχείο ΕΡΤ, 1984\)](#) (7 λεπτά).

Ανακοίνωση αποτελεσμάτων κάθε ομάδας

Στη συνέχεια τα μέλη κάθε Ομάδας παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης τα αποτελέσματα της δουλειάς τους.

- Ένα μέλος κάθε ομάδας μας διηγείται τα βασικά σημεία του κειμένου που διάβασαν (προφορική αναδιήγηση).
- Άλλο μέλος της ομάδας διαβάζει στην ολομέλεια της τάξης χαρακτηριστικό απόσπασμα από το λογοτεχνικό κείμενο, με συνοδεία κατάλληλης μουσικής, έτσι ώστε να μοιραστούν με τους συμμαθητές τους την απόλαυση ή τη συγκίνηση που ένιωσαν οι ίδιοι. Το απόσπασμα αυτό το έχουν πληκτρολογήσει και τον έχουν ήδη αναρτήσει στο ιστολόγιο της τάξης.
- Κατόπιν, άλλα μέλη της ομάδας παρουσιάζουν πτυχές του κειμένου (ο αφηγητής και η σχέση του με την πόλη, τρόποι περιγραφής της πόλης, εντυπωσιακές εικόνες, κλπ), επισημαίνοντας τα ιδιαίτερα εκφραστικά μέσα και τους αφηγηματικούς τρόπους που έχουν εντοπίσει στο κείμενο.
- Τέλος, μέλος της ομάδας παρουσιάζει με ποιον τρόπο απεικονίζονται μέσα στο κάθε πεζογράφημα οι Έλληνες (Εαυτός), οι Τούρκοι (εθνικός Άλλος) και οι Ξένοι.

Στο τέλος του διδακτικού δίωρου γίνεται συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης και επιχειρούμε να συγκρίνουμε την οπτική γωνία των κειμένων που παρουσιάστηκαν.

Ανάρτηση στο ιστολόγιο της τάξης

Εφόσον έχουν ολοκληρωθεί οι δραστηριότητες των ΦΕ, τα μέλη κάθε ομάδας φροντίζουν να συμπληρώσουν και να ολοκληρώσουν τις αναρτήσεις τους στο ιστολόγιο της τάξης. Τα μέλη κάθε ομάδας καλούνται να σχολιάσουν τόσο το περιεχόμενο των άλλων λογοτεχνικών έργων όσο και τις αναρτήσεις των άλλων ομάδων. Έτσι, αφενός εμπλέκονται, με φυσικό και αβίαστο τρόπο, στη συζήτηση ενός λογοτεχνικού κειμένου και αφετέρου κάνουν ένα είδος άτυπης ετερο-αξιολόγησης.

Κλείσιμο του μαθήματος

Το 3ο διδακτικό δίωρο μπορεί να κλείσει με προβολή αποσπάσματος από την τηλεοπτική μεταφορά του μυθιστορήματος της [Διδώς Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα \(Alpha, 2008\), Επεισόδιο 1, Μέρος 1ο](#): (από το 7ο λεπτό έως 8'30''): Αρχές του 20^{ου} αιώνα στο χωριό Κιρικτζές ο Μανώλης Αξιώτης παίζει ανέμελα με τον φίλο του Σεφκιέτ.

4ο διδακτικό δίωρο

Κατά το δίωρο αυτό γίνεται παρουσίαση του διηγήματος «Στην προκυμαία της Σμύρνης» του **Ernest Hemingway** από την Ομάδα 3 και του μυθιστορήματος *Καλημέραχαμπα Σμύρνη* του **Can Eryumlu** από την Ομάδα 4. Ακολουθείται διαδικασία ανάλογη με αυτή που περιγράφηκε κατά το 3ο διδακτικό δίωρο.

Στο τέλος, γίνεται συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης και επιχειρούμε να συγκρίνουμε την οπτική γωνία των κειμένων. Παρατηρούμε διαφορές ανάμεσα στη στάση ενός Έλληνα Μικρασιάτη, ενός Τούρκου και ενός Αμερικανού συγγραφέα, αναφορικά με την απεικόνιση της Σμύρνης, της Καταστροφής αλλά και του Εαυτού ή του Άλλου. Η οπτική μπορεί να είναι συναισθηματικά φορτισμένη, αποστασιοποιημένη, κλπ.

Ατομική εργασία για το σπίτι

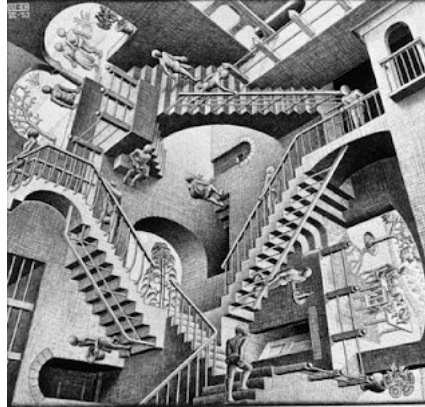
Μοιράζουμε στα μέλη κάθε Ομάδας το Φύλλο Εργασίας 3 (ΦΕ3) και ζητάμε να εκπονήσουν ατομικά στο σπίτι τη Δραστηριότητα 1 (ταύτιση με ρόλο). Επίσης, τους ζητάμε να προετοιμάσουν τις άλλες δραστηριότητες στο σπίτι (επιλογή φωτογραφιών και κατάλληλης μουσικής επένδυσης).

Φάση Γ': «Μετά την ανάγνωση»

5ο διδακτικό δίωρο

Άνοιγμα του μαθήματος

Διαβάζουμε στην ολομέλεια της τάξης ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Ηρακλή Μήλλα. (2002). *Τι πρέπει – Τι δεν πρέπει. Οδηγός συμπεριφοράς για καλύτερες ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης. (Για παράδειγμα «Κεφάλαιο 1: Αντιπαλότητες για τα ονόματα» ή «Κεφάλαιο 3: Μια κοινή ιστορία που διχάζει». Σε ηλεκτρονική μορφή στο ιστολόγιο [Ανθολόγιο Λογ Κειμένων \(επιμέλεια Φιλοθέη Κολίτση\): Ηρακλής Μήλλας, Τι πρέπει – Τι δεν πρέπει](#). Όσο διαβάζουμε προβάλλουμε τον πίνακα του Μ. C. Escher “Relativity” (1953). Κατόπιν, συνδέουμε το ζήτημα της οπτικής γωνίας με τον πίνακα, κάνοντας ολιγόλεπτη συζήτηση με την ολομέλεια της τάξης.

Εργασία σε ομάδες

Η τάξη είναι τώρα έτοιμη να περάσει σε μια πιο δημιουργική φάση, στην παραγωγή δικών της κειμένων κατά ομάδες. Κατά τη διάρκεια της 1^η ώρας, ζητούμε από τους μαθητές ανά ομάδες να προσπαθήσουν να ταυτιστούν με διάφορους ρόλους και να γράψουν πρωτοπρόσωπες αφηγήσεις (περιγραφή της πόλης της Σμύρνης και της Καταστροφής) μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, στην ουσία συνθέτοντας τις ατομικές εργασίες τους που έχουν ήδη εκπονήσει στο σπίτι (Δραστ. 1).

Ομάδα 1: Περιήγηση της Σμύρνης το 1910 μέσα από την οπτική ενός Σμυρνιού-Ρωμιού δασκάλου

Ομάδα 2: Απεικόνιση της Καταστροφής της Σμύρνης από έναν Ρωμιό αυτόπτη μάρτυρα

Ομάδα 3: Απεικόνιση της Καταστροφής της Σμύρνης από έναν Ιταλό αυτόπτη μάρτυρα

Ομάδα 4: Απεικόνιση της Καταστροφής της Σμύρνης από έναν Τούρκο αυτόπτη μάρτυρα

Στη συνέχεια, η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να δημιουργήσει μία προβολή παρουσίασης (ppt) ή ένα βιντεάκι για την πόλη της Σμύρνης και την Καταστροφή, μέσα από τη συγκεκριμένη οπτική γωνία που έχει υιοθετήσει, χρησιμοποιώντας α) κατάλληλο τίτλο β) την πρωτοπρόσωπη αφήγηση που οι ίδιοι έγραψαν ή 2-3 παραγράφους από το λογοτεχνικό κείμενο που μελέτησαν γ) εικόνες-φωτογραφίες από προτεινόμενες ιστοσελίδες (πχ: [ΕΛΙΑ: φωτογραφικό αρχείο](#)), αλλά και μετά από ελεύθερη πλοήγηση στο διαδίκτυο και δ) κατάλληλη μουσική υπόκρουση. Επισημαίνουμε στα μέλη των ομάδων ότι μπορούν να αξιοποιήσουν μέρος του υλικού που προέκυψε από τις δραστηριότητες του ΦΕ1. Σε περίπτωση που επιθυμούν, μπορούν να μετατρέψουν το υλικό αυτό σε ένα ακόμη βιντεάκι.

Κλείσιμο του μαθήματος

Προβάλλουμε στην ολομέλεια της τάξης [τα τελευταία λεπτά του τελευταίου επεισοδίου](#) από την τηλεοπτική μεταφορά του μυθιστορήματος *Ματωμένα Χώματα*, καθώς η Διδώ Σωτηρίου διαβάζει τις τελευταίες φράσεις του μυθιστορήματός της: «Ανάθεμα στους αίτιους!» στα τουρκικά και στα ελληνικά.

6ο διδακτικό δίωρο

Ανακοίνωση των αποτελεσμάτων – Αξιολόγηση

Η κάθε ομάδα διαβάζει το κείμενο που έγραψε στην ολομέλεια και προβάλλει το πολυτροπικό κείμενο που δημιούργησε. Γίνεται συζήτηση και η δουλειά κάθε ομάδας ‘αξιολογείται’ από τα μέλη των υπολοίπων (αλληλο-αξιολόγηση), ανάλογα με το: α) αν κατάφεραν να ταυτιστούν με τον αντίστοιχο ρόλο και το πρόσωπο β) αν κατάφεραν να μεταφέρουν τη συγκίνηση στους ακροατές-συμμαθητές τους.

Η ανάρτηση των εργασιών στο ιστολόγιο γίνεται είτε στο σχολείο είτε στο σπίτι (μετά από κάποιες βελτιώσεις, αν χρειαστεί) και τα μέλη των ομάδων ενθαρρύνονται να συζητήσουν διαδικτυακά τη δουλειά των συμμαθητών τους.

Το συλλογικό έργο κάθε ομάδας αλλά και οι ατομικές εργασίες που παραδίδουν (ΦΕ2 & ΦΕ3) λαμβάνονται υπόψη τόσο κατά την ομαδική όσο και κατά την ατομική αξιολόγηση των μαθητών. Επιπλέον, άλλοι παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη είναι: η συνεργασία του κάθε μαθητή στο

πλαίσιο της ομάδας του, οι πρωτοβουλίες που αναπτύσσουν τα μέλη των ομάδων ατομικά και συλλογικά για την επίτευξη των στόχων κατά τη διάρκεια της εκπόνησης των εργασιών τους αλλά και ως προς το τελικό αποτέλεσμα. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας δίνεται σε κάθε μαθητή να συμπληρωθεί (στο σπίτι ή στην τάξη) Φύλλο Αξιολόγησης της διαδικασίας.

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τα Φύλλα Εργασίας που λόγω έλλειψης χώρου δεν παρατίθενται υπάρχουν διαθέσιμα σε ηλεκτρονική μορφή [ΕΔΩ](#).

ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΤΠΕ – ΣΥΛΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

α) **Εμπλουτισμένη διδασκαλία:** Οι ΤΠΕ εμπλουτίζουν τη συγκεκριμένη διδακτική πρόταση με σχετικό οπτικοακουστικό υλικό, που θα ήταν δύσκολο να συγκεντρώσουμε σε παλαιότερες εποχές και μάλιστα άμεσα και γρήγορα (πχ φωτογραφικό υλικό και στιγμιότυπα από τη Μικρασιατική Καταστροφή, συνέντευξη με τη Μικρασιάτισσα συγγραφέα Διδώ Σωτηρίου, μαρτυρίες προσφύγων, ιστορικά κείμενα, χάρτες των Αλησμόνητων Πατρίδων, κινηματογραφική μεταφορά λογοτεχνικού κειμένου, κλπ). Εμπλουτισμένο με εικόνα, ζωντανή ομιλία και ήχους, το μάθημα γίνεται πιο ενδιαφέρον και ελκυστικό για τους νεαρούς μαθητές.

β) **Μαθητοκεντρικό μοντέλο διδασκαλίας:** Είτε δουλεύοντας σε ομάδες με Η/Υ είτε παρουσιάζοντας τις εργασίες τους στην τάξη με βιντεοπροβολέα, οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία και γίνονται συνδιαμορφωτές της παραγόμενης γνώσης. Μάλιστα οι ΤΠΕ (Web 2.0) τους δίνουν τη δυνατότητα ασύγχρονης επικοινωνίας και συμμετοχής στους δικούς τους χρόνους, καθώς μπορούν ανά πάσα στιγμή να συμπληρώσουν και να βελτιώσουν τις αναρτήσεις τους και να σχολιάσουν τις αναρτήσεις των συμμαθητών τους στο ιστολόγιο της τάξης. Το μάθημα συνδέεται με οικείες πρακτικές και εμπειρίες τους, με αποτέλεσμα να γίνεται επίκαιρο και ζωντανό.

γ) **Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων:** Με την αξιοποίηση πηγών (φωτογραφιών, μαρτυριών κλπ) και καλλιτεχνικού υλικού από το διαδίκτυο οι μαθητές 'εμπλέκονται' συναισθηματικά-βιωματικά στο γεγονός και μπορούν ευκολότερα να εξασκήσουν την κοινωνική δεξιότητα της ενσυναίσθησης, ώστε να είναι σε θέση κατόπιν να δημιουργήσουν δικά τους 'κείμενα', μέσα από συγκεκριμένη οπτική γωνία. Επιπλέον, μέσα από την ευχάριστη για τα παιδιά διαδικασία της δημιουργίας των πολυτροπικών κειμένων, μαθαίνουν να συνεργάζονται, κάτι που αποτελεί επίσης μια κοινωνική δεξιότητα και εν τέλει μια σημαντική στάση ζωής.

δ) **Εξάσκηση-βελτίωση δεξιοτήτων κλασικού-λογοτεχνικού γραμματισμού:** Οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους αποσπάσματα όλων των λογοτεχνικών κειμένων και σε ηλεκτρονική μορφή, με αποτέλεσμα να μπορούν ανά πάσα στιγμή να ανατρέξουν σε αυτά εντός και εκτός τάξης. Επιπλέον, με το συγκεκριμένο εποπτικό υλικό (προβολή παρουσίασης του εκπαιδευτικού για την οπτική γωνία), μπορούν να αντιληφθούν και να εμπεδώσουν και να αφομοιώσουν, με απτό και άμεσο τρόπο, το ζήτημα της οπτικής γωνίας. Μέσα από την προβολή παρουσίασης εικόνων του πύργου του Eiffel, τους δίνεται η δυνατότητα να κατανοήσουν τι σημαίνει οπτική γωνία σε επίπεδο θέασης αντικειμένων (η θέση μέσα από την οποία βλέπω ένα αντικείμενο). Κατόπιν παρουσιάζεται στους μαθητές το ζήτημα της οπτικής γωνίας σε επίπεδο λογοτεχνικής αναπαράστασης ενός ιστορικού γεγονότος (η θέση-άποψη μέσα από την οποία ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται και αναπλάθει λογοτεχνικά ένα γεγονός). Εν προκειμένω τους δίνεται η ευκαιρία να συζητήσουν τις πολλαπλές οπτικές γωνίες (απόψεις), μέσα από τις οποίες παρουσιάζεται η Καταστροφή της Σμύρνης στα υπό μελέτη λογοτεχνικά κείμενα.

ε) **Εξάσκηση-βελτίωση δεξιοτήτων νέου γραμματισμού:** Οι μαθητές εξασκούνται στην κατευθυνόμενη και ελεύθερη πλοήγηση στο διαδίκτυο, στη χρήση του Κειμενογράφου (word), του λογισμικού παρουσίασης (ppt), του λογισμικού δημιουργίας βίντεο και του ιστολογίου, συνδέοντας όλα τα παραπάνω με το μάθημα της Λογοτεχνίας. Η τεχνολογία, που εν πολλοίς αποτελεί γι αυτούς παιχνίδι και διασκέδαση, γίνεται λειτουργικό εργαλείο του μαθήματος. Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν πολυτροπικά κείμενα (προβολές παρουσίασης, βίντεο, αναρτήσεις στο ιστολόγιο), επιχειρώντας συνδυασμένη χρήση λόγου, εικόνας και μουσικής, μια διαδικασία που επίσης δεν είναι απλή και αυτονόητη. Καλό είναι να εξηγήσουμε στα παιδιά ότι, κατά τη δημιουργία του πολυτροπικού κειμένου, στόχος μας δεν είναι η απλή αντιστοίχιση εικόνων και λέξεων, αλλά η δημιουργία ενός αρμονικού συνόλου με οργανική ενότητα, ύφος και περιεχόμενο, που με τη συνοδεία κατάλληλης μουσικής θα εκφράζει μια συγκεκριμένη οπτική γωνία – άποψη, εν προκειμένω για την Καταστροφή της Σμύρνης. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές δεν εξασκούν μόνο την αυτενέργεια και τη

δημιουργικότητά τους, αλλά γίνονται, τηρουμένων των αναλογιών, 'μικροί καλλιτέχνες'. Για παράδειγμα το πολυτροπικό κείμενο που θα εμπεριέχει αποσπάσματα από τα *Ματωμένα χρώματα της Διδώς Σωτηρίου* (ένα κείμενο αρκετά 'ρεαλιστικό') μπορεί να εμπλουτιστεί με φωτογραφικό υλικό της εποχής από το διαδίκτυο, ενώ στο πολυτροπικό κείμενο που θα εμπεριέχει αποσπάσματα από το διήγημα του Hemingway "Στην προκουμαία της Σμύρνης" (ένα κείμενο με συμβολικές μορφές μανάδων που θρηνούν τα νεκρά παιδιά τους και υπερρεαλιστική ατμόσφαιρα) μπορούν να χρησιμοποιηθούν σχετικοί πίνακες ζωγραφικής. Έτσι, οι μικροί μαθητές αναπτύσσουν τη λογική του *σχεδιασμού* (design), καθώς χρησιμοποιούν ποικίλα περιβάλλοντα για τη συγγραφή των κειμένων τους. (Βλ. Δ. Κουτσογιάννης, 2011, σ. 385)

στ) **Κριτικός γραμματισμός:** Με την επιλογή και σύνθεση ψηφιακού υλικού από το διαδίκτυο, οι μαθητές εξασκούνται σε ένα βαθμό στον *κριτικό γραμματισμό*. Ιδιαίτερα επισημαίνεται η ανάγκη να επιλέγουν πάντα την ορθή και χρήσιμη πληροφορία μέσα στον ωκεανό πληροφορίας του διαδικτύου. (Για τις έννοιες *κλασικός, νέος και κριτικός γραμματισμός*, βλ. ό.π., 2011, σ. 366.)

Εν κατακλείδι: Ενδεχομένως αρκετές από τις παραπάνω δραστηριότητες, κατά την εφαρμογή τους στην τάξη, να μπορούν να γίνουν και χωρίς ΤΠΕ ή με ελάχιστη χρήση τους. Ωστόσο, η σύλληψη και ο σχεδιασμός αυτού του σεναρίου, η συγκέντρωση υλικού και η ανάθεση των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων στα παιδιά προϋποθέτει τις ΤΠΕ, τουλάχιστον εκ μέρους του εκπαιδευτικού. Το παρόν σενάριο δεν θα μπορούσε να είχε οργανωθεί και γραφεί χωρίς τις ΤΠΕ, γεγονός καθόλου αμελητέο. Αλλά και σε επίπεδο χρήσης των ΤΠΕ από τους μαθητές, οι δραστηριότητες που προϋποθέτουν τις ΤΠΕ και διαφοροποιούν το σενάριο αυτό από το μέχρι τώρα παραδοσιακό μάθημα είναι οι εξής:

α) η **δημοσιοποίηση** της δουλειάς των παιδιών με τις αναρτήσεις των ομάδων στο ιστολόγιο της τάξης, που κάνει τις μικρές και απλές εργασίες τους πιο 'επίσημες' και πιο 'σημαντικές'

β) η **άμεση πρόσβαση** στο διαδίκτυο τόσο στη δική τους δουλειά όσο και στη δουλειά των συμμαθητών τους ανά πάσα στιγμή εντός και εκτός τάξης

γ) η **δυνατότητα βελτίωσης και συμπλήρωσης της δουλειάς** τους, ενδεχομένως παίρνοντας ιδέες από τις δουλειές των συμμαθητών τους

δ) η **δυνατότητα σχολιασμού** των εργασιών των άλλων ομάδων

ε) τέλος, η **δημιουργία πολυτροπικών κειμένων**, με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, που δίνει στα παιδιά τη χαρά της δημιουργίας και την αίσθηση, ότι, τηρουμένων των αναλογιών, γίνονται 'μικροί καλλιτέχνες', που συνεισφέρουν στη γνώση και στους ευρύτερης εμβέλειας συμμαθητές τους, 'ανεβάζοντας' τα ολοκληρωμένα έργα τους στον παγκόσμιο ιστό (πχ You Tube).

ΜΕΡΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΕΝΑΡΙΟΥ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το παραπάνω σενάριο εφαρμόστηκε εν μέρει σε τμήμα της Β' τάξης του Διαπολιτισμικού Γυμνασίου Ευόσμου Θεσσαλονίκης κατά το σχολικό έτος 2011-2012. Καθώς βρισκόμασταν στο τέλος της σχολικής χρονιάς, δεν υπήρχε το χρονικό περιθώριο να διατεθούν για την εν λόγω διδακτική ενότητα 12 ώρες και αφιερώθηκαν μόνο 6, πράγμα που σημαίνει ότι έγιναν αναπροσαρμογές στα νέα δεδομένα. Πέρα από την έλλειψη χρόνου, δεύτερο σοβαρό εμπόδιο ήταν η δυσκολία πρόσβασης σε πολλούς Η/Υ μέσα στην τάξη για την εργασία σε ομάδες κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, με εξαίρεση το τελευταίο δίωρο, παρόλο που στο συγκεκριμένο τμήμα υπήρχε βιντεοπροβολέας. Αυτό είχε ως συνέπεια τα εξής: τα εισαγωγικά κείμενα του ΦΕ1 δόθηκαν σε φωτοτυπίες και οι προβολές παρουσίασης έγιναν από τις 2 ομάδες στο σπίτι. Η επεξεργασία των λογοτεχνικών κειμένων (2ο προτεινόμενο δίωρο στο σενάριο) έγινε ατομικά από τον κάθε μαθητή στο σπίτι και στο σχολείο έγινε η παρουσίαση των κειμένων από 2 ομάδες (*Ματωμένα χρώματα* και "Στην προκουμαία της Σμύρνης"). Η συζήτηση πάνω στα 2 άλλα κείμενα έγινε πολύ σύντομα και με την δική μου κυρίως καθοδήγηση. Τέλος, οι μαθητές δημιούργησαν πολυτροπικά κείμενα, τα οποία τα ξεκίνησαν στην τάξη και τα ολοκλήρωσαν στο σπίτι.

Θετικές επισημάνσεις: α) Τα παιδιά 'υποδέχτηκαν' με μεγάλο ενδιαφέρον το θέμα, καθώς πολλά από αυτά κατάγονται από οικογένειες με προσφυγική καταγωγή (πρόσφυγες 4ης γενιάς). Μάλιστα, καθώς στο συγκεκριμένο τμήμα είχαμε ήδη συζητήσει το ζήτημα της οπτικής γωνίας με αφορμή λογοτεχνικά κείμενα για τη Χιροσίμα, δεν χρειάστηκε να επιμείνουμε ιδιαίτερα σε αυτό. Οι μαθητές κατανόησαν τις διαφορετικές λογοτεχνικές αναπαραστάσεις της Καταστροφής της Σμύρνης μέσα από πολλαπλές οπτικές γωνίες. β) Στην τάξη συζητήθηκαν 2 από τα 4 έργα: το μυθιστόρημα της Διδώς Σωτηρίου και το διήγημα του Hemingway και έγιναν ενδιαφέρουσες συγκρίσεις ανάμεσα σε αυτά, καθώς τα παιδιά αντιλήφθηκαν την αρκετά 'αντικειμενική' αλλά συναισθηματικά φορτισμένη

αφήγηση της Ελληνίδας Μικρασιάτισσας και την πιο αποστασιοποιημένη και συμβολική αφήγηση του Αμερικανού. (Τα άλλα 2 κείμενα συζητήθηκαν εν περιλήψει λόγω έλλειψης χρόνου, αλλά και λόγω απροθυμίας αρκετών μαθητών να διαβάσουν το κεφάλαιο του μυθιστορήματος που τους αναλογούσε.) **γ)** Δημιουργήθηκαν ενδιαφέροντα πολυτροπικά κείμενα από τους μαθητές, δραστηριότητα που αποδεικνύεται από τις πιο επιτυχημένες. **δ)** Οι ομάδες που ασχολήθηκαν σοβαρά με τα κείμενα αφομοίωσαν σε μεγάλο βαθμό τις νέες γνώσεις.

Δυσκολίες: **α)** Η συγκέντρωση και οργάνωση του υλικού για τη δημιουργία σεναρίου, και μάλιστα 12ωρου, και ο σχεδιασμός των ΦΕ αποτελεί μια εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία για τον εκπαιδευτικό. **β)** Η συνακόλουθη εφαρμογή του σεναρίου προϋποθέτει πειθαρχία, συνεργασία και εντατικούς ρυθμούς εργασίας, τόσο εκ μέρους του εκπαιδευτικού όσο και εκ μέρους των μαθητών. **γ)** Κατά την εφαρμογή του σεναρίου σοβαρή δυσκολία συνιστά η ανάγκη πρόσβασης σε 4 Η/Υ (ιδανικά σε 8 Η/Υ, 2 ανά ομάδα), δεδομένου ότι σε ένα μεγάλο σχολείο δεν υπάρχει, από άποψη χρόνου, δυνατότητα χρήσης του Εργαστηρίου Πληροφορικής. **δ)** Σταθερό πρόβλημα παραμένει η δυσκολία συνεργασίας των μαθητών και μάλιστα των αγοριών του Γυμνασίου σε ομάδες, με ή χωρίς ΤΠΕ, εφόσον στις περισσότερες περιπτώσεις, μη έχοντας ανάλογη εμπειρία στο παρελθόν, ενδέχεται να αντιμετωπίσουν την όλη διαδικασία σαν ψυχαγωγία. Τα πράγματα γίνονται ακόμη δυσκολότερα όταν μία τάξη έχει 27-30 μαθητές. **ε)** Ένα ακόμη σοβαρό ζήτημα είναι ο ψηφιακός γραμματισμός των μαθητών (χρήση ιστολογίου, δημιουργία προβολής παρουσίασης και βίντεο). Εάν οι μαθητές δεν έχουν τις παραπάνω γνώσεις, χρειάζεται να αφιερωθούν ώρες στην εξοικείωσή τους με την τεχνολογία, σε βάρος των στόχων του σεναρίου. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να ξανασυζητηθεί σε επίπεδο αναλυτικού προγράμματος το μοντέλο εφαρμογής των ΤΠΕ στο σχολείο, που θα οδηγήσει ίσως σε έναν καλύτερο συνδυασμό τεχνοκρατικού και ολιστικού μοντέλου και έναν καλύτερο ορισμό του πραγματολογικού μοντέλου. Για παράδειγμα, οι μαθητές ενδεχομένως δε χρειάζεται να μαθαίνουν στην Α΄ Γυμνασίου με τόσες λεπτομέρειες τα τεχνικά χαρακτηριστικά των Η/Υ, αλλά είναι μάλλον απαραίτητο να δοθεί περισσότερη έμφαση στη χρήση του Web 2.0. [Τεχνοκρατικό μοντέλο: ύπαρξη ξεχωριστού μαθήματος Πληροφορικής στο σχολείο. Ολιστικό μοντέλο: Ενσωμάτωση των ΤΠΕ σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα και διαθεματική προσέγγιση της γνώσης. Πραγματολογικό μοντέλο: συνδυασμός των δύο προηγούμενων μοντέλων με διδασκαλία ξεχωριστού μαθήματος Πληροφορικής σε συνδυασμό με την ένταξη των ΤΠΕ σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα. (Βλ. *Επιμορφωτικό υλικό για την Εκπαίδευση των Επιμορφωτών στα Πανεπιστημιακά Κέντρα Επιμόρφωσης, Τεύχος 1: Γενικό Μέρος*, σσ. 34-39)] **στ)** Μια επιπρόσθετη δυσκολία είναι η ανάγνωση ολόκληρου κεφαλαίου (15-20 σελίδων) από τους μαθητές, που σε γενικές γραμμές δεν έχουν διαθέσιμο χρόνο στο σπίτι, και επιπλέον δεν έχουν συνηθίσει να διαβάζουν εξωσχολικά-λογοτεχνικά βιβλία. Γίνεται αντιληπτό ότι ο στόχος της φιλιανγνωσίας του νέου αναλυτικού προγράμματος, που προϋποθέτει την ανάγνωση ολόκληρου λογοτεχνικού έργου στο σπίτι, είναι μάλλον ουτοπικός. **ζ)** Τέλος, ένα σοβαρό ζήτημα, ανοιχτό προς διερεύνηση, είναι πώς η δουλειά κάθε ομάδας θα γίνει 'κτήμα' όλων των ομάδων. Πέρα από την ευγενή άμιλλα ή το κίνητρο ενός βραβείου, ίσως πρέπει να βρεθούν πιο συστηματικοί τρόποι σε επίπεδο μεθοδολογίας και πρακτικής.

Οι παραπάνω δυσκολίες δεν συνεπάγονται την επιστροφή σε παλαιότερες μεθόδους και τρόπους διδασκαλίας. Υπογραμμίζουν ωστόσο, ότι προκειμένου να εφαρμοστεί το νέο αναλυτικό πρόγραμμα στο πλαίσιο του πολλά υποσχόμενου "Νέου Σχολείου", με την ομαδοσυνεργατική μέθοδο και την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην τάξη, υπάρχει ανάγκη ριζικής αλλαγής του εκπαιδευτικού συστήματος: με την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή, τον μικρό αριθμό μαθητών ανά τμήμα, την εξοικείωση μαθητών και εκπαιδευτικών με τις νέες τεχνολογίες.

Η Λογοτεχνία ως "διαπολιτισμικός τόπος" προσφέρεται για να διερευνηθεί και να συζητηθεί σε βάθος ένα ευαίσθητο και ιδιαίτερο ενδιαφέρον θέμα, όπως η λογοτεχνική αναπαράσταση της Καταστροφής της Σμύρνης μέσα από πολλαπλές οπτικές γωνίες. Δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να γνωρίσουν ενδιαφέροντα λογοτεχνικά κείμενα, να εμπλουτίσουν την εμπειρία τους, να καλλιεργήσουν την ενσυναίσθηση, να διαμορφώσουν προσωπική στάση και άποψη για το γεγονός και να δημιουργήσουν δικά τους αφηγηματικά και πολυτροπικά κείμενα. Με το παραπάνω σενάριο εν τέλει, υπογραμμίζεται ο σεβασμός στην ετερότητα και καλλιεργείται η δημοκρατική συνείδηση των μαθητών μας και αυριανών πολιτών.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Η παραπάνω εργασία αποτελεί συμπληρωμένη και βελτιωμένη μορφή τελικής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της επιμόρφωσης Επιμορφωτών Β΄ Επιπέδου στο ΠΑΚΕ Κ. & Δ. Μακεδονίας, κατά το διάστημα Μαΐου – Δεκεμβρίου 2011 και κατατέθηκε με τον τίτλο: "[Η](#)

[Μικρασιατική Καταστροφή στη Λογοτεχνία: Αλησμόνητες Πατρίδες και Εικόνες του Άλλου](#)” (σελ. 1-34).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αποστολίδου, Β., Καπλάνη Β. & Χοντολίδου Ε. (επιμ.) (2000). *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Γιαννακοπούλου, Ε. (2006). *Σχεδιασμός Διδακτικής Ενότητας*”, Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, τόμος III, Αθήνα: ΕΚΕΠΙΣ.

Επιμορφωτικό υλικό για την Εκπαίδευση των Επιμορφωτών στα Πανεπιστημιακά Κέντρα Επιμόρφωσης, Τεύχος 1: Γενικό Μέρος, Β΄ Έκδοση Αναθεωρημένη και Βελτιωμένη (2011), Πάτρα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Επιμορφωτικό υλικό για την Εκπαίδευση των Επιμορφωτών στα Πανεπιστημιακά Κέντρα Επιμόρφωσης. Τεύχος 3: Κλάδος ΠΕ02, Β΄ Έκδοση Αναθεωρημένη και Βελτιωμένη (2011), Πάτρα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Κολίτση Φ. (2007). «Μια μεθοδολογική προσέγγιση του Άλλου στη λογοτεχνία». Στο Κολίτση Φ., Τσούμαρη Μ., Παπαναστασίου Α., *Ο Εκπαιδευτικός της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης απέναντι στη Διαπολιτισμική πρόκληση της εποχής μας*, Θεσσαλονίκη: Εκδ. Κυριακίδη, 85-99.

Κολίτση Φ. (2010). [«Το στερεότυπο του εθνικού μας Άλλου και η αποδόμησή του στη σχολική πράξη: Μια ‘διαπολιτισμική’ προσέγγιση στο μυθιστόρημα της Διδώς Σωτηρίου, Οι νεκροί περιμένουν \(1959\)»](#). Στον τόμο Πρακτικών του συνεδρίου «Μετανάστευση, πολυπολιτισμικότητα και εκπαιδευτικές προκλήσεις: Πολιτική – Έρευνα – Πράξη», Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Ελληνικό Παρατηρητήριο για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (ηλεκτρονική έκδοση).

Κουλαϊδής Β. (επιμ.) (2007). [Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις για την ανάπτυξη Κριτικής & Δημιουργικής Σκέψης για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση](#). Αθήνα: ΟΕΠΕΚ. Κουλαϊδής, Β. (επιμ.) (2007). *Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις για την ανάπτυξη Κριτικής & Δημιουργικής Σκέψης για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Αθήνα: ΟΕΠΕΚ.

Κουτσογιάννης Δ. (2011). “Σενάρια: δομή και αξιολόγηση εκπαιδευτικών σεναρίων”. Στο *Επιμορφωτικό υλικό για την Εκπαίδευση των Επιμορφωτών στα Πανεπιστημιακά Κέντρα Επιμόρφωσης. Τεύχος 3: Κλάδος ΠΕ02, Β΄ Έκδοση Αναθεωρημένη και Βελτιωμένη* (2011), Πάτρα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. 360-404.

Ματσαγγούρας Η. (2008). *Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Μήλλας, Η. (2001). *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων. Σχολικά βιβλία, Ιστοριογραφία, Λογοτεχνία και Εθνικά Στερεότυπα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Μήλλας, Η. (2002). *Τι πρέπει – Τι δεν πρέπει. Οδηγός συμπεριφοράς για καλύτερες ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Νικολαΐδου Σ. (2009). *Λογοτεχνία και Νέες Τεχνολογίες: Από τη θεωρία στη διδακτική πράξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.

Πρόγραμμα Σπουδών για τη Διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο (2011), Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Φρυδάκη Ε. (2009). *Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης*, Αθήνα: Κριτική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ (ενδεικτική)

Ε.Λ.Ι.Α.

- [Ψηφιοποιημένες Συλλογές Ε.Λ.Ι.Α: Καρτ Ποστάλ \(λήμμα: Σμύρνη\)](#)

ΙΜΕ

- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Λόγος – Διάσταση απόψεων\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα -Εθνικός Διχασμός\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Νεότουρκοι\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εσωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Βενιζέλος\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εσωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Κωνσταντίνος\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Πρόσωπα – Πρόσωπα της τραγωδίας\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Απόβαση στη Σμύρνη\)](#)

- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1919-1920\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1920-1921\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Μικρά Ασία: 1921-1922\)](#)
- [ΙΜΕ Ελληνική Ιστορία 1897-1922 \(Εξωτερική Πολιτική – Γεγονότα – Κατάρρευση του Μετώπου\)](#)

Αρχείο της ΕΡΤ

- [Μονόγραμμα: Διδώ Σωτηρίου \(Αρχείο ΕΡΤ, 1984\)](#)

Αποσπάσματα από ιστορικά ντοκιμαντέρ (youtube)

- [Σμύρνη – 2.500 χρόνια Ελλάδα](#)
- [Μικρασιατική εκστρατεία – η αρχή](#)
- [Μικρασιατική Καταστροφή – Προέλαση Ελληνικού Στρατού](#)

Τηλεοπτική μεταφορά του μυθιστορήματος *Ματωμένα Χώματα* (Alpha, 2008)

- [Διδώ Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα \(Alpha, 2008\), Επεισόδιο 1, Μέρος 1ο \(7' – 8.30'\)](#)
- Διδώ Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα (Alpha, 2008), Επεισόδιο 21 (τέλος)

Αποσπάσματα από λογοτεχνικά κείμενα σε ηλεκτρονική μορφή (βλ. σελ. 2 του παρόντος εγγράφου)